

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet Informačních studií a knihovnictví

KNIHOVNÍK JAKO PARTNER, KONZULTANT A UČITEL ČTENÁŘŮ A
UŽIVATELŮ KNIHOVEN

Seminární práce k předmětu Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor: Barbora Ježková

UČO: 217841

Typ studia: prezenční

Ročník: III.

Počet znaků: 16 174

Brno

20.4. 2009

Obsah

1. ÚVOD.....	2
2. ROLE A PROFESE KNIHOVNÍKA- DŘÍVE	3
3. SOUČASNOST KNIHOVNICKÉ PROFESE.....	4
3.1 POŽADAVKY NA POVOLÁNÍ KNIHOVNÍKA	4
3.2 VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY POŘÁDANÉ KNIHOVNAMI	6
4. BLÍZKÁ BUDOUCNOST	7
4.1 PROMĚNA NÁROKŮ NA KNIHOVNÍKA	7
4.2 NOVÉ VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY KNIHOVEN	8
4.3 SLUŽBY ZAMĚŘENÉ NA POSKYTOVÁNÍ RAD A INFORMACÍ	9
5. ZÁVĚR.....	9
6. LITERATURA.....	10

1. Úvod

Knihovnictví se u nás v posledních letech začalo výrazně měnit. Přispěl k tomu zejména Internet, a také rozvoj nových médií a technologií. Představa o profesi knihovníka se však v mysli lidí nijak neproměnila. Stále převládá dojem, že knihovníci se zabývají pouze řazením knih do regálů, jejich půjčováním a hlídáním. Není tedy divu, že jsou překvapeni, když se doví, že se tento obor studuje na vysokých školách. Nedovedou si představit, co dalšího knihovnická profese obnáší, ani jaké služby jim knihovny již dnes mohou nabídnout.

V této práci se chci zaměřit na roli knihovníka ve společnosti, a to jak na jeho úlohu učitele a konzultanta, tak i na jeho roli partnera. Tyto aspekty považuji za propojené a vzájemně ze sebe vycházející, proto je v práci pojímám jako celek a nijak je neodděluji. Pouze v předposlední kapitole pomocí nich rozlišuji služby, které by knihovny mohly časem nabízet. Knihovník může ve všech uvedených rolích nejen předávat konkrétní poznatky, ale může své posluchače nenásilnou formou inspirovat a motivovat ke vzdělávání.

Nejprve chci uvést, jaké požadavky byly na knihovnické povolání v minulosti kladeny. Ráda bych zde uvedla dodnes vnímané spojení, které knihovníka připoutává ke knihám, tedy na jeho výhradní knihovědné zaměření.

Poté bych chtěla představit současné nároky, které by měl zájemce o práci v knihovně splňovat. Budu vycházet jak z konkrétních pracovních nabídek, tak i z kompetencí stanovených v Eurosměrnici KIS a Evropském průvodci kompetencemi v oboru knihovnických a informačních služeb.

Dále bych se chtěla zabývat současnou náplní práce knihovníků, která může být velmi rozmanitá. Zejména chci upozornit na akce, které knihovníci pořádají a významně tak přispívají do oblasti vzdělávání.

V poslední kapitole bych chtěla nahlédnout do budoucnosti a představit svou vizi, kterou by se knihovny mohly ubírat, aby udržely krok s dobou a byly pro své návštěvníky i nadále užitečnou institucí.

2. Role a profese knihovníka- dříve

„Knihovník dnešní doby musí býti pracovník hbitý, čiperný, obratný, zdvořilý, svědomitý, přesný, energický, činorodý, dobré paměti, výborné soudnosti, praktického rozhodování, jenž se řídí vždy důvody věcnými, ne pohnutkami osobními. Musí to býti člověk lidský, mravně vysoko stojící, ušlechtilé povahy, kulturní a encyklopedicky vzdělaný.“¹

„Knihovník by měl mít určité literární vědomosti, měl by se vyznačovat vychovatelskými schopnostmi a měl by být nadán organizačně.“²

„Knihovník (...) jest duší knihovny.“³

Tuto kapitolu jsem se rozhodla zahájit právě těmito citáty, protože podle mě nejen dobře vystihují požadavky na povolání knihovníka z období poloviny dvacátého století, ale zároveň ukazují i zajímavou souvislost s požadavky dnešními. Ty výstižně uvádí druhý citát. Jedná se o požadavky literárních vědomostí, vychovatelských a organizačních schopností. Snad jen ony literární znalosti by dnes byly nahrazeny pojmem oborové znalosti.

I přes blízkost těchto obecných požadavků byla role knihovníka dříve výlučně spojena s knihovnou a knihami, případně časopisy. Bylo to dáno zejména neexistencí jiných médií, jejichž rozmach je záležitostí posledních let. Pokud měl tedy knihovník své čtenáře vychovávat, činil tak pouze prostřednictvím knihy, jejím výběrem a doporučováním. Tím však jeho role končila. Mohl sice působit na návštěvníky všech věkových kategorií, ale pouze v budově knihovny a v rámci její provozní doby.

Dříve byla prioritou u knihovníků také velmi důkladná znalost literatury. Ta je dnes sice rovněž očekávána, ale vzhledem k množství knižní produkce, je její přesnost a hloubka limitována. Důraz je v současnosti kladen spíše na všeobecný přehled a dovednosti potřebné pro nalezení informací. Oproti tomu v minulosti byly informace o dílech, jejich autorech a obsahu nezbytnou výbavou každého knihovníka. S tím je všeobecně spojena i zmíněná představa knihovníka, coby encyklopedie literatury schopné poradit pouze v oblasti knižních publikací.

Zatímco dříve měli knihovníci v popisu práce výhradně starost o chod knihovny, péči o její fond a všechny s tím spojené činnosti, dnes se jejich profese rozrůžňuje. Zmíněné

¹ POCH, Josef. *Rádce venkovského knihovníka*. 2. vyd. Beroun: Okresní rada osvětová, 1946. 89s.

² tamtéž

³ tamtéž

činnosti sice přetrvávají, ale díky novým službám je práce knihovníků samostatnější, a rovněž náročnější.

3. Současnost knihovnické profese

3.1 Požadavky na povolání knihovníka

V současné době se neustále monitorují a aktualizují požadavky kladené na knihovnické povolání. Dovednosti, jež by měli pracovníci knihoven ovládat jsou podrobně stanoveny a popsány v publikaci „Evropský průvodce kompetencemi v oboru knihovnických a informačních služeb“⁴ z roku 2006. Jedná se již o jeho druhé vydání, jelikož první směrnice, z roku 1999, se ukázala jako nedostačující, a bylo třeba ji revidovat. Oba dokumenty tedy shrnují požadavky na tuto profesi v daném okamžiku, nepostihují možné budoucí nároky.

Původní **Eurosměrnice KIS** je rozdělena na část „**odborné dovednosti**“ a na „**hlavní schopnosti**“. Odborné dovednosti souvisí přímo s vykonáváním povolání. Jsou rozčleněny na čtyři okruhy, jež dohromady zahrnují třicet konkrétnějších oblastí knihovnické praxe.⁵

Okruhy odborných dovedností:

Skupina A: Znalosti specifické pro KIS

Skupina B: Komunikační a jiné dovednosti

Skupina C: Řídící a organizační dovednosti

Skupina D: Další znalosti, které se mohou aplikovat v oblasti KIS

Zatímco první skupina se týká spíše vzdělání a „know-how“, tak *hlavní schopnosti*, kterých je stanoveno patnáct, popisují individuální psychické předpoklady, potřebné pro výkon této profese. Přestože mohou tyto předpoklady působit podružně, mnohdy hrají významnou roli.

⁴ *Evropský průvodce kompetencemi v oboru knihovnických a informačních služeb*. Praha: SKIP, 2006. 91s. ISBN: 80-85851-17-2.

⁵ *Průvodce znalostmi a dovednostmi evropských odborných pracovníků v oboru knihovnických a informačních služeb: Eurosměrnice KIS* [online]. Praha : SKIP, 1999. 51 s. Dostupný z: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/smernice.pdf>.

Hlavní schopnosti:

1. Adaptabilita
2. Analytické schopnosti
3. Předvídavost
4. Komunikační schopnosti
5. Schopnost kritického hodnocení
6. Zvídavá mysl
7. Rozhodnost
8. Schopnost naslouchání
9. Týmový duch
10. Iniciativa
11. Organizační schopnosti
12. Didaktická vnímavost
13. Vytrvalost
14. Preciznost
15. Schopnost vyvozovat závěry

Aktualizovaný průvodce dovednostmi z roku 2006 má od výše uvedené směrnice mírně odlišnou strukturu. Je v něm stanoveno třicet tři okruhů **kompetencí**, jež jsou rozděleny do **pěti hlavních skupin**. Jsou jimi:

1. Informace
2. Technologie
3. Komunikace
4. Řízení
5. Kompetence z ostatních (vědních) oborů

Dále je definováno dvacet **schopností**, rozdělených do **šesti skupin**:

- A) Osobní vztahy
- B) Průzkum
- C) Analýza
- D) Komunikace

E) Řízení

F) Organizace

V podstatě se tedy tato struktura velmi podobá původní verzi, kde se první část týkala samotného výkonu povolání, a druhá pak individuálních rysů.

Kromě uvedených směrnic je knihovnickova úloha dána do jisté míry také etickým kodexem⁶, ze kterého plynou další schopnosti, jež by měl zvládat. Knihovník by měl do jisté míry působit jako morální autorita. Neměl by například fungovat jen jako nezaopatřený obhájce práv a možných zájmů všech zúčastněných subjektů, ale měl by být schopen předem analyzovat a posuzovat situace, jež mohou nastat.

V neposlední řadě existují kromě uvedených kompetencí, také reálné požadavky na povolání knihovníka, které je možné najít v aktuálních pracovních nabídkách. Pominu-li nutnost profesní způsobilosti, vhodného vzdělání a vždy vítaných zkušeností, objevují se v nárocích následující pojmy. Z okruhu odborných kompetencí je běžným požadavkem počítačová gramotnost, základy tvorby webových stránek nebo znalost cizích jazyků. U individuálních schopností je pak kladen důraz na komunikační a organizační dovednosti, flexibilitu, ochotu vzdělávat se a schopnost týmové práce.

3.2 Vzdělávací programy pořádané knihovnami

Programů, které knihovny v dnešní době připravují existuje celá řada. Odlišují se zejména podle charakteru knihovny, která je připravila, a odpovídají jejímu zaměření a stanoveným cílům. Nedílnou prerekvizitou při jejich tvorbě je také skladba reálných uživatelů dané knihovny. Je tedy zřejmé, že obsah a náplň jednotlivých aktivit se bude výrazně odlišovat. Fakultní knihovna se bude snažit působit na studenty a případně i pedagogy, a to zejména v oblasti informačního vzdělávání. Za to regionální knihovna bude připravovat aktivity jak pro děti a dospělé, tak i pro seniory a spektrum jejího zaměření bude mnohem širší.

Přes uvedené odlišnosti je však možné nalézt několik typů programů, které se v různých modifikacích v knihovnách nejčastěji vyskytují. Jedná se v první řadě o kurzy

⁶ *Kodex etiky českých knihovníků* [online]. 2004-12-28 [cit. 2009-04-12]. Dostupné z: <<http://skip.nkp.cz/CoKodex.htm>>.

informačního vzdělávání, počítačové gramotnosti a práce s Internetem, přednášky a besedy s odborníky nebo akademie třetího věku.

Kromě zmíněných připravují knihovny také celou řadu akcí pro děti. Jedná se například o první seznámení s knihovnou v podobě akce s názvem „pasování prvňáčků“, podporu čtenářství v rámci běžícího projektu „Celé Česko čte dětem“ nebo každoroční „Noc s Andersenem“.

V rámci všech akcí se knihovníci představují nejen jako jejich organizátoři a pořadatelé, ale často i jako jejich autoři, tvůrci a moderátoři. Při vzdělávacích akcích pak vystupují také jako učitelé a lektori.

4. Blízká budoucnost

„Představuji si knihovníka nejbližší budoucnosti jako vzdělaného a kultivovaného partnera, rádce a také učitele čtenářů a uživatelů.“ Prof. Jiří Cejpek

4.1 Proměna nároků na knihovníka

Domnívám se, že proměna nároků na knihovnickou profesi bude výrazně vycházet ze směrnice KIS a bude spočívat v rozvoji kompetencí zejména osobního charakteru. Velký důraz bude kladen na celoživotní vzdělávání, coby hlavní prioritu knihoven jako institucí, jejímž příkladem by měli být sami knihovníci.

S tím souvisí schopnost adaptace knihovníků na nově kladené požadavky a služby, jež mohou nastat. Jelikož knihovny mají sloužit společnosti, musí být knihovníci připraveni na její změny. Zejména musí být schopni tyto proměny rozpoznat a pružně na ně reagovat, a to i v oblasti náplně své práce.

Konkrétněji se změny mohou projevit ve zlepšení jazykových znalostí knihovníků, jejich marketingových dovedností a počítačové gramotnosti. Časem by knihovníci mohli být vzděláni nejen v oboru knihovnictví nebo informačních studií, ale také v jiných oblastech. Čím více by takových odborníků knihovny měly, tím profesionálnější služby by mohly poskytovat. Bohužel to však přímo úměrně závisí na finanční podpoře, kterou bude stát knihovnám na ocenění zaměstnanců prokazovat.

4.2 Nové vzdělávací programy knihoven

V současné době, již existuje řada kurzů a programů, které knihovny pro své návštěvníky připravují. Chtěla bych zde ukázat svou představu nových služeb, které by mohly nabízet nejen velké knihovny, ale i knihovny v regionech a obcích.

Programy pro seniory nebo děti a mládež jsou již v praxi dobře zaběhlé a známé. Z tohoto úhlu pohledu však vidím volný prostor pro zaneprázdněnou část populace. Mám na mysli nejen pracující, ale i studenty. Domnívám se, že pro ně v současné době knihovny nemají k dispozici dostatečně atraktivní programy.

Tyto skupiny označuji jako časově vytížené, a proto by pro ně měly být připraveny užitečné programy, které jim ušetří čas a nenásilně je tak vzdělají. Mělo by jedit zejména o kurzy informačního vzdělávání, které by návštěvníky mohly přilákat nějakým chytlavým názvem, například: „Nestůjte ve frontě na úradech. Poradíme vám jak na Internet“.

Kurzy by mohly být rozděleny pro studenty a pracující. Náplní prvních by měla být pomoc studentům, jak vysokých tak středních škol, při hledání informací k úkolům a projektům. Studenti by se v nich měli naučit rozpoznat kvalitní informace, seznámit se s možnými zdroji informací a způsoby vyhledávání. Jejich součástí by měla být také nauka o citační etice, pochopitelně doplněná praktickými příklady, kterou bezpochyby řada studentů ocení.

Kurzy pro dospělé nebo pracující by měly být zaměřeny na ovládání elektronických systémů úřadů a institucí, nalezení potřebných informací, efektivní používání Internetu a rozlišení kvalitních a důvěryhodných zdrojů informací.

Pokud jde o formu tohoto druhu vzdělávání, nemusí se jednat výhradně o přednášky nebo semináře. Zvláště v případě studentů mohou být do výuky výrazněji zapojeny technologie a Internet. E-learningové programy budou pro některé studenty zajímavější již z toho důvodu, že se budou moci vzdělávat z pohodlí domova. Jinou variantou může být tzv. „škola hrou“. Inspirací pro tvorbu vzdělávacích internetových her mohou být aktivity amerických knihoven, které se snaží zajímavou formou přiblížit studentům třeba způsob řazení knihovního katalogu nebo vyhledávání informací v knihovně.⁷ Hry je pochopitelně možné transformovat a aplikovat i při výuce složitějších témat.

⁷ *Library Arcade* [online]. 2008-03-31 [cit. 2009-04-13]. Dostupné z: <<http://www.library.cmu.edu/Libraries/etc/index.html>>.

4.3 Služby zaměřené na poskytování rad a informací

V budoucnu by knihovníci měli fungovat více také jako rádci a konzultanti, a knihovny by pak měly představovat informační centra, do kterých budou lidé přicházet pro rady a informace. To je sice vize vzdálené budoucnosti, která vyžaduje kromě náležitého vyškolení pracovníků i řadu dalších kroků, ale započít je možné už nyní prostřednictvím kurzů, ve kterých se knihovníci uplatní jako jejich lektoři, jak bylo nastíněno výše.

Dnes v České republice funguje kupříkladu služba „Ptejte se knihovny“, která umožňuje uživatelům poslat elektronickou poštou dotaz, který jim knihovníci zodpoví. Například skandinávské knihovny kromě této formy nabízí i službu „chat s knihovníkem“⁸. Uživatelé tak mají možnost v reálném čase komunikovat s knihovníkem, klást mu otázky a pokud je to možné, tak na ně i okamžitě získávat odpovědi. V případě, že uživatelé mají rozsáhlejší dotaz, mohou si knihovníka dokonce objednat. Tato služba funguje tak, že uživatel pošle mailem dotaz, domluví si s knihovníkem schůzku, ten se na ni důkladně připraví a uživatele o daném tématu seznámí.

Obě zmíněné formy představují velmi moderní služby. Domnívám se, že by je uvítala řada návštěvníků knihoven, nejen z řad studentů. Výborně také naplňují všechny role obsahu povolání „knihovníka budoucnosti“. Zatím jsou jen vzdáleným přáním, které se však alespoň ve velkých knihovnách může časem vyplnit.

5. Závěr

Knihovnická profese je v současnosti velmi různorodá. Kromě tradičních činností dnes knihovníci musí zvládat ještě celou řadu aktivit, na kterých se mnohdy sami autorsky podílejí. Do popředí se tak kromě každodenní role knihovníka, coby rádce čtenářů, dostává stále častěji i jeho činnost učitele a organizátora.

Předpokládám, že v budoucnu budou požadavky na knihovníky dále růst a s nimi se bude zvyšovat i množství úloh, které budou zastávat. Doufám, že profese knihovníka se tak stane oceňovanější a prestižnější než za jakou ji dnes společnost u nás považuje.

⁸ BOŠKA, Vít. *Knihovna pro přepracované ekonomy* [online]. 2009-04-15 [cit. 2009-04-20]. Dostupné z: <http://blog.ihned.cz/c3-36731780-YBoska_d-knihovna-pro-prepracovane-ekonomy-navod>.

6. Literatura

BOŠKA, Vít. *Knihovna pro přepracované ekonomy* [online]. 2009-04-15 [cit. 2009-04-20]. Dostupné z: <http://blog.ihned.cz/c3-36731780-YBoska_d-knihovna-pro-prepracovane-ekonomy-navod>.

Evropský průvodce kompetencemi v oboru knihovnických a informačních služeb. Praha: SKIP, 2006. 91s. ISBN: 80-85851-17-2.

Kodex etiky českých knihovníků [online]. 2004-12-28 [cit. 2009-04-12]. Dostupné z: <<http://skip.nkp.cz/CoKodex.htm>>.

Library Arcade [online]. 2008-03-31 [cit. 2009-04-13]. Dostupné z: <<http://www.library.cmu.edu/Libraries/etc/index.html>>.

POCH, Josef. *Rádce venkovského knihovníka*. 2. vyd. Beroun: Okresní rada osvětová, 1946. 89s.

Průvodce znalostmi a dovednostmi evropských odborných pracovníků v oboru knihovnických a informačních služeb : Eurosměrnice KIS [online]. Praha : SKIP, 1999. 51 s. Dostupný z: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/smernice.pdf>.